

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Angol holokausztköltészet

When we went out of Germany
carrying six million lives that was Jewish
history but each child was one refugee
we unlike the Egyptian slaves were
exiled individually and each in
desolation has created his own
wilderness

(GERSHON: *The Children's Exodus*)

Amikor kivonultunk Németországból
cipeltük a hatmillió életetamizsidó
történelem de minden gyermek külön menekült
nem úgy mint az egyiptomi rabszolgák
minket egyesével száműztek és mindegyikünk
elhagyatva teremtette meg saját
sivatagát

(GERSHON: *A gyermekek kivonulása*)

A fenti versrészlet szerzője, Karen Gershon Németországban született Kaethe Löwenthal néven, és kamaszként került Angliába a Kindertransportprogram keretében. A programot a kristályéjszaka hatására indította a brit kormány a kontinentális Európa nácizmus által fenyegetett zsidó közösségeinek megsegítésére. 1938 decembere és 1940 májusa között körülbelül tízezer gyermeket sikerült az Egyesült Királyságba menekíteniük. Többségük itt is nőtt fel, mivel családjuk a holokauszt– vagy a kilencvenes évek közepe óta egyre elterjedtebb héber szóhasználatlaltal: a soa– áldozataul esett. Közös, mégis egyénenként igen eltérő történetükről Gershon több kötetnyi versében ad számot, illetve *We Came As Children: A Collective Autobiography* [Gyermekeként jöttünk: Közösségi önéletrajz] című gyűjteményben, amelyet számos sorstársa visszaemlékezéseiből szerkesztett.

Az Egyesült Királyságot Németország és szövetségesei sohasem szállták meg, tehát az itt élő zsidóság nem vált közvetlenül a holokauszt áldozatává. Azaz holokausztirodalmon a brit szerzők esetében elsősorban nem a haláltáborokból kiszabadult túlélők tanúságtételét értjük, ami történetileg a műfaj magjának tekinthető. Így azonban talán még világosabban látszanak az érintettség különböző fokozatai, valamint az egyetlen fogalom alá vont egyéni tragédiák és nézőpontok sokfélesége, amelyet a Gershontól vett idézet is hangsúlyoz. Bár Antony Rowland *Holocaust Poetry: Awkward Poetics in the Work of Sylvia Plath, Geoffrey Hill, Tony Harrison and Ted Hughes* [Holokausztköltészet: ügyetlen poétika Sylvia Plath, Geoffrey Hill, Tony Harrison és Ted Hughes műveiben] című könyvében meggyőzően érvel amellett, hogy fontos megkülönböztetni a holokausztot testközelből megtapasztalt szerzőket – a nemzetközi névsorban többek közt Radnóti Miklóst és Pilinszky Jánost is említi – és azokat a könyv alcímében felsorolt költőket, akiket a posztholokauszt-irodalomhoz sorol, mégis épp a fent említett nevek alapján nyilvánvaló, hogy az időbeli távolság csupán egy a téma megközelítését befolyásoló számos tényező közül. Hiszen egészen más pozícióból, más hangon szólal meg az elhurcolt Radnóti, mint a tragikus események szemtanúja, Pilinszky – ahogy a tömeggyilkosság elől kimenekített, ám családjukat elveszítő gyermekek helyzete is eltér azokétól a zsidó kortársaikétól, akik eleve az Egyesült Királyságban születtek, így legközelebbi hozzátartozóikat viszonylagos biztonságban tudhatták. Mindazonáltal a zsidó származású, angol nyelvű walesi költő, Dannie Abse szintén a kivédhetetlen érintettség élményének ad hangot például *White Balloon* [Fehér léggömb] című versében: „Dear Love, Auschwitz made me / More of a Jew than Moses did.” („Kedves Szerelmem, Auschwitz inkább tett / zsidóvá, mint Mózes.”) A magyar és részben zsidó származású, de már a II. világháború után született és kisgyermekként Angliába kerülő George Szirtes *The Budapest File* [A Budapest-akta] című kötetének némely darabjában a másodgenerációs túlélő hangja szólal meg. Vagyis az egyes művek holokauszt-szemponturnak olvasásakor az időbeli távolság mellett érdemes figyelembe venni a földrajzi távolságot, az áldozatokkal önként vagy kényszerűen vállalt sorsközösség szintjét, valamint azt is, hogy a holokauszt az adott szöveg központi témájaként, árnyaló kontextusként, avagy csupán egészen eltérő jelentéseket közvetítő poétikai eszközként szerepel.

Már a Kindertransporttal érkezett költők körén belül is nagy a változatosság. Lotte Kramer szintén Németországból indult a Kindertransport egyik menekültjeként. *Bilingual* [Kétnyelvű] című verse inkább az egyénre, mint a közösségre koncentrál, és a nyelvet meghatározó, ám ambivalens identitásképző tényezőként jeleníti meg, az eredetileg javarészt német anyanyelvű bevándorló zsidó gyermekek esetében ugyanis – ahogy arra Claire M. Tylee is rámutatott – a nyelv „külön feszültség forrása lett részben a holokauszt, részben pedig a németellenes előítéletek miatt, amelyekkel Nagy-Britanniában szembesültek” (TYLEE 624).

Myself, I'm unsure
 In both languages. One, with mothering
 Genes, at once close and foreign
 After much unuse. Near in poetry.
 The other, a constant love affair
 Still unfulfilled, a warm
 Shoulder to touch.

(KRAMER: *Bilingual*)

Ami engem illet, bizonytalan vagyok
 mindkét nyelvben. Az egyik anyáskodó
 génjei egyszerre közeli és távoliak,
 olyrág nem használom őket. Csaknem mint a vers.
 A másik állandó szerelmi viszony,
 mégis beteljesületlen, meleg
 váll, érintésemre vár.

(KRAMER: *Kétnyelvű*)

Kramer fájdalmas hangú költészetének ellenpontjaként olvashatók Gerda Mayer gyermekverseket imitálóan dallamos, ám ironikus távolságot teremtő szövegei, például a *The Agnostic's Prayer* [Az agnosztikus imája], amelyben a fekete humor látszólagos könnyedségén a holokausztirodalom jellegzetes toposzai – az emlék távolába vesző istenhit és a gyilkos indulatok örök fenyegetése – sejlenek át.

Thank you for your grace and your favour,
 Though the memory's remote,
 Keep my cat, keep my neighbour's,
 Keep them from each other's throat.

Köszönök minden kegyet és áldást,
 bár távol emlék ködébe vész,
 óvd a cicáms a szomszéd cicáját,
 ki ne kaparják egymás szemét.

A zsidó származású költőkön kívül számos, személyes történetében közvetlenül nem érintett angolszász szerző is jelentős művekkel járult hozzá az angol holokausztköltészethez. A kortárs W. H. Auden *Here War is Simple...* [Itt egyszerű a háború...] kezdetű szonettjében éppúgy az emberiség másik nagy háborús katalizmájával összekapcsolva utal a haláltáborokra, ahogy később Tony Harrison *The Shadow of Hiroshima* [Hiroshima árnyéka] című kötetében. Rendkívül ellent-

mondásos Sylvia Plath holokausztutalásainak fogadtatása: miközben az angol-szász költészet kontextusában különösen a feminista kritika kiemelkedő teljesítményként értékeli például a *Daddy* [Apu] és *Lady Lazarus* [Lázárasszony] című verseket, addig a holokausztköltészet felől nézve kifejezetten problémás a holokausztirodalom motívumkincsének többek szerint sekélyes, öncélú használata az egyéni fájdalom kifejezésére (ALEXANDER, 22). Ebből a szempontból érdekes adalék, hogy épp e két vers kiváló magyar fordítását a magyar holokausztköltészet egyik tekintélyes szerzője, Gergely Ágnes készítette, e gesztussal némiképp oldva a magyar olvasó számára a nemzetközi kritikában élesnek tűnő ellentétet.

Bibliográfia

- ABSE, Dannie (1990), *White Balloon*, in *Remembrance of Crimes Past: Poems*, London, Hutchinson, 34.
- ALEXANDER, Jeffrey C. (2009), *The Social Construction of Moral Universals*, in Jeffrey C. ALEXANDER et al. (szerk.), *Remembering the Holocaust: A Debate*, Oxford, Oxford University Press, 3–104.
- AUDEN, W. H. (1939), *In Time of War XVI*, in *Journey to a War*, London, Faber and Faber.
- GERSHON, Karen (1966), *The Children's Exodus*, in *Selected Poems*, London, Gollancz.
- GERSHON, Karen (1966), *We Came As Children: A Collective Autobiography*, London, Gollancz.
- HARRISON, Tony (1995), *The Shadow of Hiroshima and Other Film/Poems*, London, Faber and Faber.
- ROWLAND, Antony (2005), *Holocaust Poetry: Awkward Poetics in the Work of Sylvia Plath, Geoffrey Hill, Tony Harrison and Ted Hughes*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- SZIRTES, George (2000), *The Budapest File*, London, Bloodaxe.
- KRAMER, Lotte, *Bilingual*, in *Poetry of the Kindertransport*, <http://voiceseducation.org/content/poetry-kindertransport>, 2015. november 13.
- MAYER, Gerda (1999), *The Agnostic's Prayer*, in *Bernini's Cat: New and Selected Poems*, North Shields, Iron Press, 38.
- PLATH, Sylvia (1965), *Daddy*, in *Ariel*, London, Faber and Faber, 49.
- PLATH, Sylvia (1965), *Lady Lazarus*, in *Ariel*, London, Faber and Faber, 5.
- PLATH, Sylvia (1990), *Apu*, ford. GERGELY Ágnes, in FERENCZ Győző (szerk.), *Amerikai költők antológiája*, Budapest, Európa, 828–830.
- PLATH, Sylvia (1990), *Lázárasszony*, ford. GERGELY Ágnes, in FERENCZ Győző (szerk.), *Amerikai költők antológiája*, Budapest, Európa, 824–827.
- TYLEE, Claire M. (2007), *British Holocaust Poetry: Songs of Experience*, in Tim KENDALL (szerk.), *The Oxford Handbook of British and Irish War Poetry*, Oxford, Oxford University Press.

A versrészleteket Szlukovényi Katalin fordította.